

Mekteb-i Kebir ya da Kırmızı Mektebi Belgelemek

Mine Esmer, Ömer Dabanlı, Ruba Kasmı, Lana Kudumovic, Aynur Çiftçi, E. Selen Cesur

Mekteb-i Kebir, halk arasında bilinen adıyla Kırmızı Mektep, İstanbul Tarihi Yarımada'da, Haliç güney yaka silüetinde, beşinci tepenin dik yamaçlarından birinde görkemli kütlesi ile dikkat çeker. Kırmızı Mektepte gerçekleştirilen mimari belgeleme çalışmalarının ele alındığı bu yazı ile yapının tasarımı, biçimlenişi, boyutları, mimari öğeleri, malzemesi ve taşıyıcı sisteminin irdelenerek sunulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalarda, mektebin daha önceden yapılmış herhangi bir rölövesine rastlanmamış olması vesilesiyle, binaya ait ilk detaylı mimari rölöve ile de yapının tanıtılması hedeflenmiştir.

Yapının mimarisi ile ilgili literatür tarandığında, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki Sula Bozis'in "Kırmızı Mektep" maddesinde yapıya dair çok genel bilgiler görülebilir (Bozis, 1994). Mimar Savvas Tsilenis'e ait Yunanca bir makalede okul arşivinde bulunan belgelerden edinilen ilk tasarım ve finansman süreçleri, malzemelerinin nereden temin edilmiş olduğu ve çalışan ustalar ile ilgili bilgilere rastlanır (Tsilenis, 2004). Evangelia Şarlak'a ait bir makalede ise yapının kısa tarihçesi, mimarisi, bezeme özellikleri tarif edilmiş; bazı genel ve detay fotoğraflarla yazı görsel olarak desteklenmiştir (Şarlak, 2010). Bu önemli yapının mimarisi ile ilgili sınırlı kaynakça da bu yazı ile mektebin tanıtılması fikrini ortaya çıkaran temel etken olmuştur.

Rum Cemaatinde Eğitim ve Mekteb-i Kebirin Mevcut Yapısının Kısa Tarihçesi

1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu içindeki Rum tüccarların ekonomik faaliyet ve güçlerinin artması sonucu özellikle tacirler, diasporadaki alimler ve Fenerliler arasında bir aydınlanma hareketi doğmuştur (Millas, 1999:39-40). K. Koumas, "eğitimdeki başarımızı ticaretimize borçluyuz" diyerek başarılı tacirlerin aydınlanma ve eğitimi nasıl desteklediklerine dikkat çeker (Millas, 1999:40). 18. yüzyıl itibarıyla Rum cemaati içinde önem kazanan eğitimin, 19. yüzyıl boyunca da önemini koruduğu ve 19. yüzyılın ikinci yarısında hedefi kültürel ve eğitsel amaçlı faaliyetler yürütmek olan Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi¹ gibi önemli oluşumların kurulduğu görülür (Eksertzoglou, 1999:11). Fener'deki Mekteb-i Kebirin yapım masraflarının büyük bir kısmını bu cemiyetin önemli finansörlerinden biri olan Yeorgios Zarifis karşılamıştır (Eksertzoglou, 1999:15). Okulun yapım masrafları için en büyük iki katkı sahibi 10.500 Osmanlı lirasıyla Yeorgios Zarifis ve 6700 Osmanlı lirasıyla da Halkidi Yarımadası'ndan Vatopedi Manastırı rahipleridir (Tsilenis, 2004:329).

19. yüzyıl içinde Osmanlı'da gayrimüslim cemaatlere kendi eğitim kurumlarını inşa etme hakkının tanınması İstanbul fizyonomisinin değişiminde etkili olmuş; bu eserler sadece eseri üreten mimarın değil aynı zamanda inşa ettiren cemaatlerin de kendilerini ifade etme biçimi haline gelmiştir (Şarlak, 2010:10). Böylece gayrimüslim cemaatlere ait anıtsal ve kubbeli yapıların izlenmeye başlandığı başkent silüetinde özellikle dış cephelerde kendi etnik kimliklerinin köklerini anımsatan üslupsal yoğunluk ön planda tutulmuştur (Şarlak, 2004:247). Kırmızı Mektep özelinde de cephede kullanılmış olan keramoplastik bezeme, polikromi, kademeli kemerler, çatı tacındaki menderes motifi gibi öğeler Bizans mimarisini anımsatan bir üslubun yoğunluğuna işaret eder. Kırmızı Mektep cephelerinde Bizans, Roma ve Gotik mimarilerin

Resim 1. Haliç silüetinde Kırmızı Mektep (03.09.2013, M. Esmer).

Resim 4. Bodrum kat planı (proje grubu, Şubat 2021).
 Resim 5. Zemin kat planı (proje grubu, Şubat 2021).
 Resim 6. Birinci kat planı (proje grubu, Şubat 2021).
 Resim 7. İkinci kat planı (proje grubu, Şubat 2021).

İşçiler arasında Müslüman isimlerine de (Ali, İbrahim, Hasan, Durmuş, Hüseyin, Osman) rastlanmıştır; Rum isimlere sahip ustaların ise şerbetçi, doğramacı, marangoz, kalaycı, sıvacı, duvarcıbaşı oldukları görülmüştür (Tsilenis, 2004:337). Tsilenis makalesinde ilginç bilgiler-

den biri de “kaikiatika” (deniz yoluyla malzeme taşıma parası), araba, hammal, sokakları temizleme parası gibi masraf kalemleridir; Dimadis tarafından yapılan diğer bir kontratla kapılar, pencereler ve benzeri ince yapı işçilikleri için 114.261 kuruş ödendiği anlaşılmaktadır (Tsilenis, 2004:336). Tsilenis, makalesinin sonunda ek olarak okul arşivinden okulun yapımı üzerine müteahhidi İtalyan asıllı mimar Akhilleus Toni ile Mekteb-i Kebir Komitesi arasındaki antlaşmaya yer vermiştir (Tsilenis, 2004:341). 4 Şubat 1880 tarihli antlaşmanın altında K. Dimadis’in de mührü ve imzası yer almaktadır (Tsilenis, 2004:346).

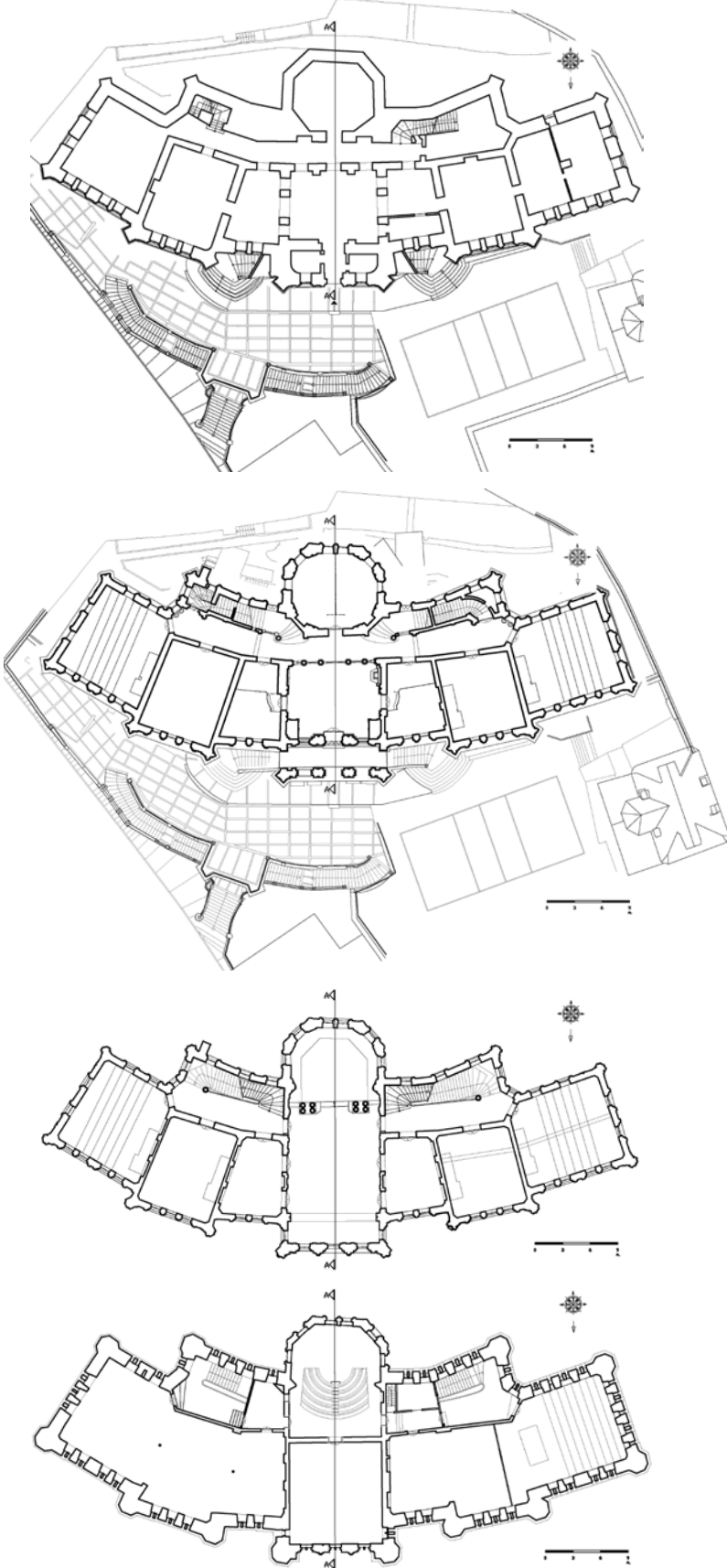
13 maddeden oluşan antlaşmanın 5. maddesinde cephenin “Bizans ritminde” yapılacağı ve iyi işçilik gerektirdiği, madde 9’da bu iyi işçilik için ustaların en az 2/3’ünün İtalyan olması gerektiği yazılıdır. İnşaat defterinde bir nalbur dışında İtalyan ismine rastlanılmaması, Tsilenis’e, 29 adet görülen Hırvat ustanın İtalyan vatandaşı olabileceğini düşündürmüştür (Tsilenis, 2004:338). Antlaşmanın birinci maddesinde “birinci kat hizasına kadar temeller ve duvarlar iki sıra tuğla hatıllı taş duvar olarak inşa edilecek” bilgisi yer almaktadır (Tsilenis, 2004:343). Antlaşmanın dördüncü maddesine göreyse tavan ve duvar sıvaları Avrupa üslubunda üç aşamalı olarak yapılacak, master ve tahta mala kullanılacaktır (Tsilenis, 2004:344).

Yapının Ayrıntılı Tanımı ve Mimari Özellikleri

Eskiden Tevkii Cafer Mahallesi sınırları içinde yer alan yapı, 2008’de yapılan düzenleme sonrasında Balat Mahallesi sınırları içinde 2286 ada, 2 parselde yer almaktadır (Resim 3). Parsel, doğuda Sancaktar Yokuşu Sokak, batıda Cafer Mektebi Sokak, güneyde Mesneviyhane Camii ve kuzeyde dar bir sokak ile bir dizi konut ile sınırlandırılmıştır. Yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe içinde yer alan yapının ana girişi kuzeydoğu köşede, tali girişi ise batıda yer alır. Okul bahçesine 1904’te inşa edilmiş olan jimnastik salonu (Pervititch haritasında da görülmektedir) sonradan yıkılmıştır (Tsilenis, 2004:332).

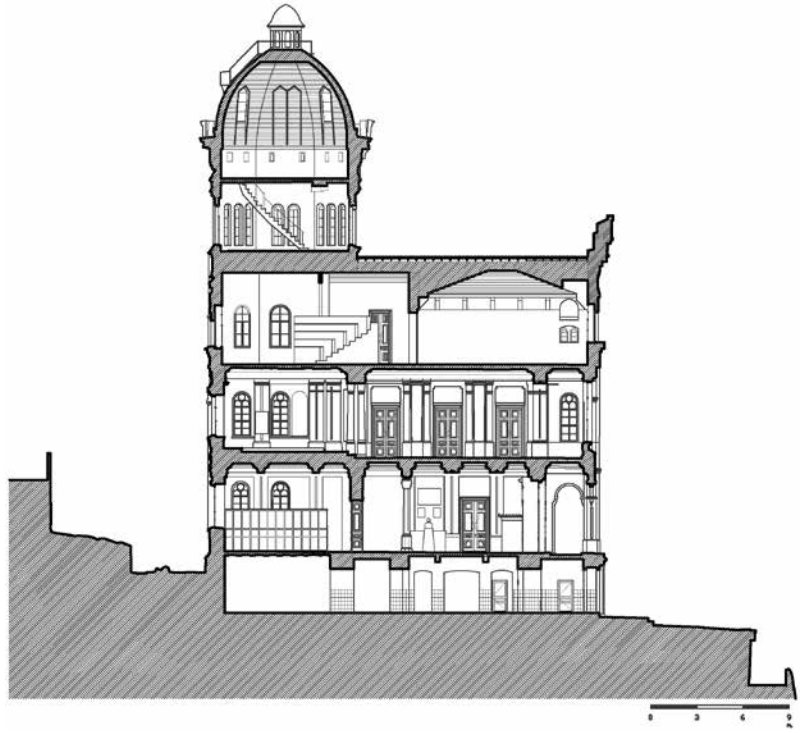
Planlar

Bodrum, zemin, birinci ve ikinci kat olmak üzere dört ana kat planına sahip yapının son katının üzerinde de kendi içinde iki kat içeren yüksek bir rasathane kulesi mevcuttur. Tüm kat planlarında hâkim bir simetrisinin görüldüğü

yapının girişi, hem bodrum hem de zemin katlarda kuzey cephesinin ortasındandır. Planda ortada merkez kütle ve ona açılı olarak bağlanan iki yan kanat görülür. Kuzey cephe önündeki, ana giriş holüne erişim sağlayan yükseltilmiş sundurmaya, doğu ve batı ucundan iki merdiven ile erişilmektedir. Sundurmanın altında bodrum katın girişi vardır. Tavan yüksekliği diğer katlara göre basık olarak planlanmış bodrum kat, aslında ön ve arka cephesinden ışık alabilmekte ve düzenleme biçimi itibarıyla bodrum kat denilmektedir. Bu katta yemekhane, masa tenisi salonu, helalar, kütüphane ve maki-ne dairesi bulunur (*Resim 4*).

Ahşap bir rüzgârlık ve çift kapıyla ulaşım sağ-lanan yarı açık bir sundurmadan zemin kata giri-lir. İlk ulaşılan mekân giriş holüdür; holün her iki yanında müdür, müdür yardımcısı odaları, bir ofis ve malzeme deposu bulunmaktadır (*Resim 5*). Güneye doğru ilerlendiğinde, doğu-batı doğrul-tulu uzanan koridora geçilir. Koridorun güneyin-de, kulenin altına denk gelen mekânda muhasebe ve sekreterlik birimleri yer alır. Bu mekânın her iki yanından, doğu ve batı kanatlarına paralel merdi-venlerle bir üst kata ulaşılmaktadır. Batı koridoru üzerinde bir sınıf, doğu koridorunda ise öğret-menler odası kuzey cepheye bakacak biçimde konumlandırılmıştır. Tsilenis (2004:332) bu yön-lenmenin havalandırma ve aydınlatma açılarından tercih edilmiş olduğunu belirtir. Doğu ve batı

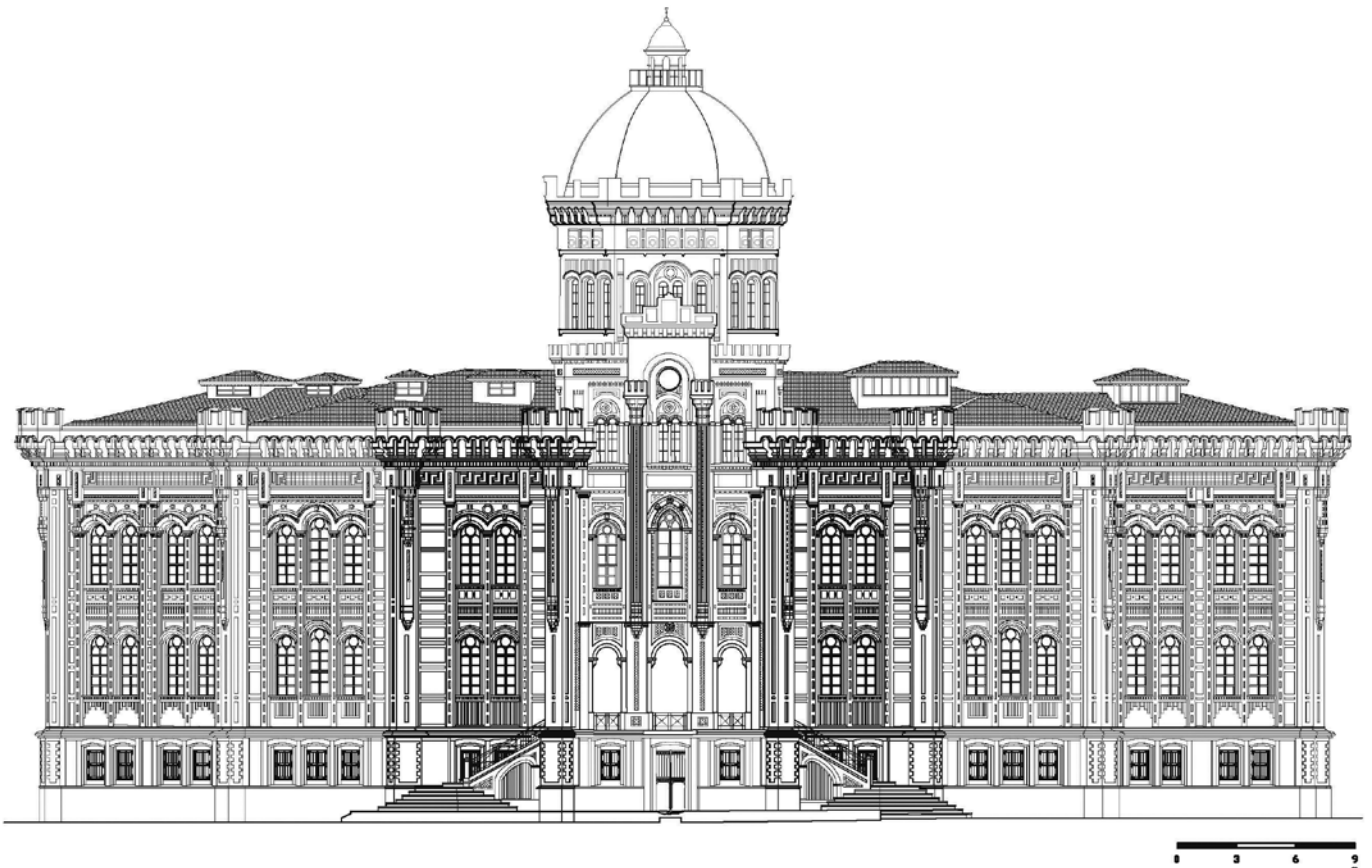

kanatlarının uçlarındaki sınıflar amfi olarak düzenlenmiştir.

Birinci katta yapının orta bölümünün, kuzey cepheden güney cepheye uzanan 223 m²'lik bir tören salonu olarak planlandığı görülür (*Resim 6*). Salona her iki kanat üzerindeki koridorlar-dan ulaşılır. Bu katta iki kanatta da yine kuzey cepheden aydınlanan ikişer sınıf ile uçlarda amfi olarak düzenlenmiş birimler yer alır.

Resim 8. Kuzey-güney doğrultulu kesiti (proje grubu, Şubat 2021).

Resim 9. Güney cephesi (proje grubu, Şubat 2021).

Resim 10. Birinci kat batı kanadı ucunda yer alan amfi. Sınıfta tavan ve yerde ahşap kaplama görülmektedir (proje grubu, Kasım 2020).

Resim 11. Zemin kat giriş holündeki sütun başlığından detay (proje grubu, Kasım 2020).

Resim 12. Birinci kat tören salonu, genel görünüş (proje grubu, Kasım 2020).

Resim 13. Birinci kat tören salonu, salona batı girişi kapısı üzerinde yer alan Megas (Büyük) Konstantinos temalı pano ve üzerinde tavan detayı. (Bozulma olan kısımda tual seçilmiştir.) (24.02.2021, R. Kasmı)

Laboratuvarlar için ayrılan ikinci katta fizik, kimya, biyoloji, dil, bilgisayar laboratuvarlarının yanı sıra müze olarak kullanılan bir birim mevcuttur. Kuzey cepheye bakan ve tören salonunun üzerine denk gelen bu birimde çok özel bazı tarihi değere sahip laboratuvar aletleri fiziğin alt dallarına göre (manyetik, optik, mekanik, elektromanyetizma vb.) ayrılmış özgün ahşap dolaplarda sergilenmektedir (Resim 7). Bu mekânın kuzey cephe duvarında, cephe üzerinde bulunan saatin iç mekanizması da görülebilmektedir. Kimya ve biyoloji laboratuvarlarında da zengin bir taş koleksiyonu ile mumyalanmış çeşitli hayvanlar özel tasarlanan ahşap vitrinlerde sergilenmektedir. Kulenin altına denk gelen, fizik laboratuvarı olarak isimlendirilen mekânda ise ahşap bir amfi bulunur. Pervititch haritasında “özel sinema” olarak not düşülmüş birimin, bu amfi olabileceği düşünülmektedir.

Kulenin birinci katına batı kanadının kule ile ortak duvarı olan, en doğu ucuna yerleştirilmiş bir merdivenden çıkılır (Resim 8). Kule kasnağı

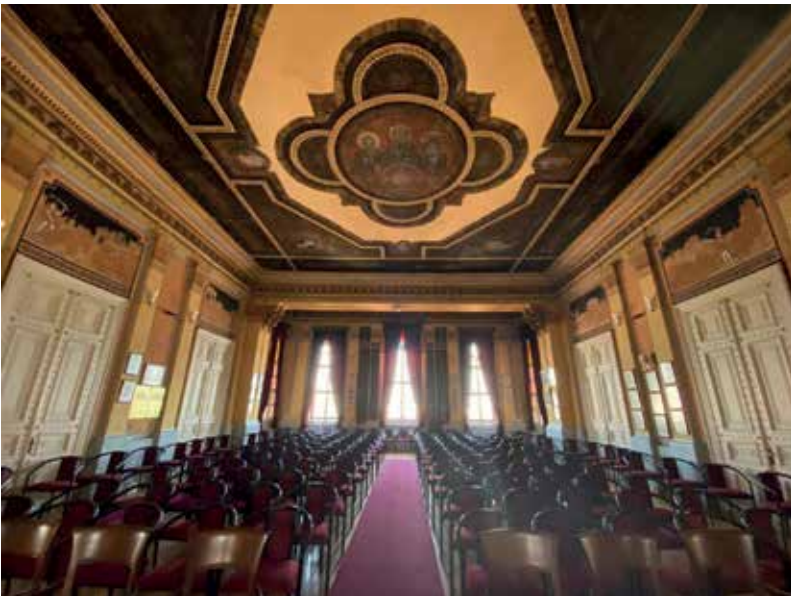
içinde açılmış yuvarlak kemerli, ince uzun pencere açıklıkları ile oldukça aydınlık olan birinci kattan ahşap bir merdiven ile kulenin ikinci katına ulaşılır. Bu katın rasathane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. En tepedeki fenere kulenin dış çeperindeki kedi yolundan erişilmektedir (Resim 25).

Cephe Düzeni

Cephe düzeninde Dimadis’in bir diğer okul yapısı olan Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulundakine benzer olarak Neo-Bizans² üslubunun etkin olduğu görülür (Resim 1). Katı bir simetri izlenerek tasarlanmış olan okulun mimari formu, cephelerde yerden 54 metre yükseklikteki kubbe ile vurgulanan, oldukça dinamik bir etkiye sahiptir (Resim 9). Yapının ortasından yanlara doğru açılan doğu ve batı kanatlarının yerleşimi de cephelere perspektif katarak hareketliliği artırmıştır.

Binanın bodrum katı, profilli bir silme ile taçlanarak; binanın bir tür kaidesini oluşturur. Planın izini kuzey ve güney cephelerde de okumak mümkündür; orta kısma bağlanan iki yan kanatla kuzey ve güney cepheleri üç bölüme ayrılmıştır. Dış duvar yüzeylerinin dönüşümlü olarak geri çekilmesi ve öne çıkarılması da cephedeki hareketliliği artırmıştır (Resim 21). Tuğlanın çeşitli biçimlerde bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş yoğun keramoplastik bezeme detayları oldukça dikkat çekicidir (Resim 27).

Binanın pencereleri tek, çift veya üçlü olarak düzenlenmiş, kemerli açıklıklardır. Bodrum kat cephesi ikişerli veya üçlü gruplar halinde düzenlenmiş tek pencereler içerir. Pencerelerin detayları, bodrumdaki daha basit tipten, kilit taşlı, çift kademeli söveli ve

Resim 14. Birinci kat tören salonu, duvar tavan birleşiminde bezeme detayı (24.02.2021, R. Kasmı).

Resim 15. Birinci kat tören salonu, tavan bezemesi. Ortada Üç Kilit Babası görülmektedir (22.12.2016, M. Esmer).

Resim 16. İkinci katta ahşap merdiven kovanından birinci katın kâğıt merdivenlerine ve merdiven hölüne bakış (24.02.2021, S. Cesur).

kemerli ya da bir pencere sütunu ile ortada desteklenen, ikiz kemerli pencerelere doğru, aşağıdan yukarıya doğru giderek zenginleşmektedir.

Cephe bezemesinin bir parçası olarak birkaç Yunanca yazıt bulunur. Giriş (kuzey) cephesinde orta kısımda, birinci katta, tören salonuna denk gelen kısımda, ortadaki pencerenin kemeri üzerinde Yunan alfabesi ile α , ω , π (alfa, omega, pi) harfleri görülmektedir (Resim 27). Bu harflerin Yunan alfabesinin sayıya dönüştürüldüğü bir sistemde okulun yapımına başlanan 1880 yılına tekabül ettiği öğrenilmiştir.³ Kule kısmında mimar; ismini, pergel sembolünü ve yapım tarihini güney cepheye işlemiştir. Kuzey cephede ise, yan kanatların çatı parapeti altında bulunan *Patriarhiki Megali tou Genous Sholi* (Ulusun Büyük Patrikhane Mektebi) yazısı cumhuriyet döneminde kapatılmıştır.⁴

İç Mekânlarda Bezeme Özellikleri

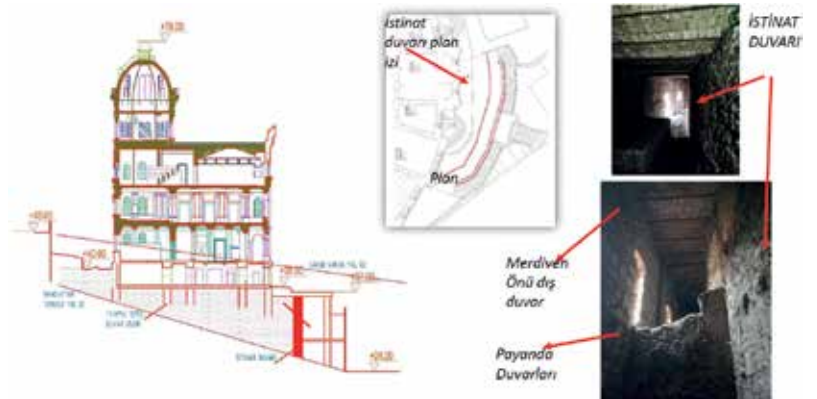
Cephelerinde ortaçağ (neo-Bizans) ve neoklasik süsleme öğelerinin birlikte kullanıldığı eklektik bir düzenleme sergileyen yapının iç mekânlarında neoklasik bezeme öğeleri kullanılmıştır. Cephelerdeki süsleme çeşitliliği ve hareketliliğin iç mekânlara fazla yansımadağı, aksine içeride yalın bir yaklaşım sergilendiği görülür. 1904'te okulun iç mekânlarında Tsilenis'in (2004:332) ifadesiyle daha pedagojiye uygun bir düzenleme yapılmıştır. Giriş katında

bir, birinci katta iki oda hariç, normal katlarda tüm tavanlar profilli, ahşap pasalı düzenlere sahiptir (Resim 10).

Merdiven holü ile giriş holü arasındaki sekizgen sütunların Korint düzenindeki sütun başlıklarıyla sonlanmaları mekâna anıtsal bir görünüm katar. Başlıklarda dikkat çeken en önemli unsur, bilgeliğin sembolü olan baykuşun başlıkların dört yüzünde de kullanılmış olmasıdır. Köşelerde ise kartal kabartmaları göze çarpar (Resim 11). Giriş holü, merdiven ve merdiven hollerinin zemininde, 10 x 10 cm. renkli seramikler ile bunlarla yazılmış yazılar dikkat çeker (Resim 16).

Bezeme açısından en zengin kompozisyonlar giriş aksı üzerinde yer alan, birinci kattaki tören salonundadır (Resim 12). Neoklasik süsleme öğeleri dentil, meander, palmet ve bitkisel öğelerle çerçevelenmiş, profilli çıtalarla geometrik olarak bölümlenmiş ahşap tavan; antik çağın

Resim 17. Kırmızı Mektebin eğimli topografya ile ilişkisini ve istinat duvarlarını gösteren kroki ve fotoğraflar (proje grubu, Şubat 2021).

Yapı Malzemeleri

Kırmızı Mektep binasında kullanılan yapı malzemeleri, tercih edilen kâgir yapım tekniğini yansıtır nitelikte, ağırlıklı olarak tuğla ve taştır. Bu malzemelerin dışında metal, ahşap, tual, dökme ve karo mozaik ile pişmiş toprak (seramik ve kiremit) yapı malzemelerinin yapının taşıyıcı sistemi ile yüzey kaplamalarında tercih edildiği belirlenmiştir. Yapı malzemelerinin bazısını Avrupa'dan ithal malzeme, bazısını yerli üretim olarak tanımlamak mümkündür.

Tuğla: Yığma kâgir yapının tüm duvar örgülerinde, özgünde sıvanmadığından da cephelerde açıkta görülen tuğla, taşıyıcı yığma pencere ve kapı boşluklarının etrafı ile kat ve saçak silmelerinde çok farklı diziliş ve açılarda kullanılmış temel yapı malzemesidir. Yapıda dolu ve delikli olmak üzere iki tipte tuğlaya yer verilmiştir. Ana giriş cephesini de oluşturan kuzey cephesinde dış beden duvarındaki dolu tuğlalar 22 x 11 x 7 cm. boyutlarındadır. Yapıya ait olan ve müdür odasında koruma altına alınmış olan dolu tuğla örneği de 22 x 11 x 7 cm. olarak ölçülmüştür (Resim 18, a). Bu tuğlalar üzerindeki "ARNAUD ETIENNE ST HENRY MARSEILLE" damgasına göre tuğla Fransa, Marsilya'dan ithaldir. Bunların dışında Sancaktar Yokuşu Sokağı giriş kapısı cephesinde saçak silmesi seviyesindeki, "M. SALOMONE PIERRE BRIQUETERIE DE TOUTES QUALITES" şeklindeki damgası kısmen okunabilen dolu tuğlalar, İstanbul'da üretilmiş tuğlaların da yapıda kullanıldığını göstermektedir. Kule şeklinde yükselen bölümün dış duvarlarındaki bozulmalardan ise kulenin son iki katında olasılıkla daha hafif olması nedeniyle sadece delikli tuğlaların kullanıldığı izlenmiştir. İç mekânda, birinci katın koridor duvarındaki sıvası dökülmüş yüzeyde de delikli tuğlalara rastlanmıştır. Ayrıca yapının kuzey girişindeki iki kollu, tuğla kaplı merdivenlerin altında 23 x 11,5 x 6,5 cm. boyutlarında delikli tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir. Yazılı kaynaktan da mektebin tuğlalarının Pierre Salomon'un şirketinden satın alındığı; dış duvarlarında Marsilya'dan ithal, iç duvarlarda ise Abraham Kamondo'nun ürettiği yerli ve Livorno'dan ithal tuğlalar kullanıldığı bilgisine erişilmiştir (Tsilenis, 2004:333-334).

Doğal Taş: Yapının dördüncü katı (kulenin son katı) hariç tüm cephelerinde tuğla sıralarının arasında daha geride gri tonlarda, kaba yonu devon kalker ve pencere söveleri ile bezemelerde açık renkli, düzgün kesilmiş kireç

Resim 18. Damgalı kiremitler.

a. Müdür odasındaki Marsilya damgalı tuğla: "ARNAUD ETIENNE ST. HENRY" (24.02.2021, R. Kasmı).
b, c. Çatıdaki Guichard Frerés damgalı kiremitler (proje grubu, Şubat 2021).

filozof ve bilim adamlarının tasvirleri ile süslenmiştir (Resim 13,14). Tavanın ortasında "üç ekümenik öğretmen/üç büyük kilise babası" Megas Basilios, Grigorios Theologos ve İoannis Hrisostomos görülür (Resim 15). Onların etrafında oluşturulan bölmelerde de Homeros, Pisagor, Aristo, Plato gibi antik dönem yazar ve düşünürleri ile Büyük Konstantinus, Büyük İskender'in bir seferi, Perikles'in bir konuşması tasvir edilmiştir. Salonun duvarları, palmet işlenmiş düz başlıkları olan ikili pilastrlarla bölümlere ayrılmış ve aralarında filetolarla panolar oluşturulmuştur.

Resim 19. Zemin kat giriş holündeki kâgir kirişler ve volta döşeme (proje grubu, Şubat 2021).

Resim 20. Birinci kat tören salonunun tavanında görülen iki parçalı kirişler (proje grubu, Şubat 2021).

taşı kullanılmıştır. Zemin kat pencerelerindeki taş söveler 18 x 13,5 cm kesitli olarak ölçülmüştür.

Yapay Taş: Yapının kuzey cephesinde, zemin katı ile giriş katı arasındaki kalın profilli, kâğır kat silmesinin prekast bir “yapay taş” ya da kalıpla yerinde silinerek profilleri oluşturulmuş bir mimari öge olduğu düşünülmektedir.⁵

Metal: Yapının volta döşemeli bölümlerinde, yatay taşıyıcı metal elemanlar kullanılmıştır. Bodrum katta, sıvası dökülmüş yüzeylerde korozyona uğramış metal putrelleri görmek mümkündür (*Resim 19*). Birinci kattaki tören salonunun tavanında görülen kalın, iki parçalı kirişlerin ve kâğır görünlü sütunlarla, pilastrların içlerinde de metal taşıyıcı olma ihtimali vardır (*Resim 20*). Döşemelerde kullanılan putreller Fransa’dan ithaldir (Tsilenis, 2004:346). Yapının ikinci kata çıkan ahşap merdivenlerinde ikinci katın döşemesine sehimi önlemek amacıyla saplanan “s” biçimli metal elemanlar dik-kat çeker (*Resim 16*). Kuzey cephesindeki pahlı tuğla duvar yüzeyindeki bozulmadan görülen yatay metal elemanın beden duvarlarında noktasal olarak metal elemanların taşıyıcılığından yararlanıldığını gösterir. Pencere parmaklıkları ve kubbenin kaplamasında da metal kullanılmıştır.

Ahşap: Yapıda ahşap malzeme ağırlıklı olarak taşıyıcı işlevle döşemeler, merdivenler ve çatı konstrüksiyonunda kullanılmıştır. Volta döşemeler dışında tüm sınıf ve laboratuvar birimlerinin tavan ve döşeme kaplamalarındaki ahşap kaplama tercihi bu bölümlerde döşemelerin ahşap kirişlemeli olabileceğini göstermektedir. Çatıda kullanılmış çam kirişler Romanya’nın Galatsi (Kalas) şehrinden getirilmiştir (Tsilenis, 2004:335). Tüm katlardaki sınıflarda, spor salonu, laboratuvar, kütüphane vb. hacimlerde ve ikinci katın tamamındaki döşemelerde görülen ahşap kaplamaların genişliği 15-27 cm. arasında değişmektedir. Binanın ikinci katındaki birimlerin üstü ahşap taşıyıcı, kırma çatı ile örtülüdür ve büyük ışıklıklara yer verilmiştir. Kulenin dilimli kubbesi de ahşap taşıyıcı ve içte ahşap kaplamalıdır (*Resim 8*). Yapının iç mekânlarındaki özgün kapıların malzemesi de ahşaptır. İki kanatlı masif ve ahşap tablalı sınıf kapılarında küçük gözetleme pencereleri göze çarpar.

Tuval: Birinci kattaki tören salonunda ahşap çıtalarla geometrik şekillere ayrılmış tavanın orta bölümdeki bozulmalardan ve ahşap kaplama izlerinden, tuval (muşamba) malzeme üzeri-

ne kalem işi ve duvar resmi tekniği uygulandığı izlenimi edinilmiştir (*Resim 13, 15*).⁶ Tuval malzeme ahşap kirişlemeye çakılmış ahşap kaplamalara çıtalar vasıtasıyla gerilerek monte edilmiş olmalıdır.

Dökme-karo mozaik ve seramik: Birinci kata çıkış merdivenlerinin basamakları dökme mozaiktir. Karo mozaikler 1850’li yıllardan itibaren

Resim 21. Güney cephesi. Planda birbirini kesen dik duvarlar köşegeni doğrultusunda dış doğru genişleyerek köşeleri sağlamlaştıran birer payanda görünümü almaktadır (24.02.2021, Ö. Dabanlı).

Resim 22. İkinci kattaki mekânlarda tavana eğimli çatı yüzeyleri görülmektedir. Müze olarak kullanılan mekânda fizik ölçüm aletleri, ilgili fizik dalının üzerinde yazdığı ahşap dolaplarda sergilenmektedir. Ayrıca güney duvar üzerinde cephedeki saatin iç kısmı görülmektedir (proje grubu, Şubat 2021).

Resim 23. İkinci kat kimya laboratuvarında taş koleksiyonunu sergileyen ahşap dolaplar ve giriş altındaki guseler görülmektedir (24.02.2021, R. Kasmı).

Resim 24. İkinci katta, kulenin altındaki mekânda, X şeklinde, iki adet, 6x6 cm. boyutlarında kare kesitli demirden oluşan çifte payandalar (24.02.2021, Ö. Dabanlı).

Resim 25. Kubbenin etrafını dolaşan kedi yolu ve parapet duvarları (24.02.2021, Ö. Dabanlı).

Resim 26. Binanın giriş merdivenleri. Alttaki asimetrik bir tuğla kemer (round rampant arch) farklı seviyeleri birleştirir (24.02.2021, Ö. Dabanlı).

Güney Fransa'da yapılmaya başlamış ve Osmanlı'ya da ithal edilmiş yapı malzemelerindendir.⁷ Bir süre sonra İstanbul'da yerel olarak da üretilmiştir.

Seramik: Yapının giriş holü ve koridor gibi ana dolaşım bölümlerinde 10 x 10 cm. boyutlarında siyah, kırmızı, beyaz renkte ithal seramikler kullanılmıştır.⁸ Birinci kata çıkan tek kollu merdivenlerin mozaik döküm basamak ve sahanlıkları da yer yer seramiklerle bezelidir.

Kiremit: Yapının çatısı Marsilya tipi kiremitle kaplıdır. Çatının kuzey ve güney kenarlarında kısmen "GUICHARD FRERES ST. HENRY MARSEILLE" damgalı özgün kiremitlere rastlanır (Resim 18 b, c).

Taşıyıcı Sistem Özellikleri

Oldukça eğimli bir arazi üzerine konumlanmış yapının kuzeyinde Haliç'e hâkim bir ön teras oluşturulmuştur. Bu terası elde etmek amacıyla, doğal arazi seviyesinden başlayan temellerin teras ve bodrum zeminine kadar yükseltilmesi

için pek de az miktarda olmayan bir dolgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Terası sınırlandıran yüksek istinat duvarlarına etkiyen toprak itkisini azaltmak amacıyla terasın yol tarafındaki kavisli merdivenlerin gerisinde merdivenlere paralel bir galeri düzenlenmiş ve bu galerinin ön ve arka duvarı arasında dik doğrultuda payanda işlevinde kâğır duvarlar yerleştirilmiştir (Resim 17). Sadece toprak itkisini azaltmak amacıyla yapılan bu mekânlara herhangi bir işlev verilmediği anlaşılmaktadır.

Binanın birinci katında giriş ve bodrum katındaki taşıyıcı duvarların büyük bölümü tekrar etmektedir. Bununla birlikte, duvar kalınlıkları inceltirilmiş, bu katta binanın ortasında büyük bir salon elde etmek için planda kaldırılan duvarların köşe birleşimlerine denk gelen noktalarda 40 cm çapında sekizgen kesitli dörder sütun yerleştirilmiştir (Resim 6). Sütunların narin kesitleri dikkate alınırsa çelik profilden yapılmış olmaları gerekir.

Binanın ikinci katında, yan kanatlardaki mekânların tavanlarında eğimli çatı yüzeyleri görülmektedir (Resim 22,23). İkinci katta, kulenin altındaki mekânda düzenlenen fizik laboratuvarında X şeklinde iki adet 6 x 6 cm. boyutlarında kare kesitli demirden oluşan çifte payanda ile kulenin üst kattaki duvarı desteklenmiş ve üstten gelen yükler alt katta bulunan taşıyıcı duvar aksına aktarılmıştır (Resim 24). Bu birleşimin kaynak teknolojisinin henüz gelişmediği bir dönemde kullanılan özgün bir tasarım olduğu görülür.

İkinci kattaki laboratuvarların dış duvarlarında üçgen biçimli payandalar görülmektedir. Üzerinde kaplama olduğu için malzeme ve detayı bilinmeyen bu payandalar hem cephe-deki ağırlaşan saçak ve parapet çıkmalarını dengelemek hem de 10 metre genişliğindeki açıklıktaki taşıyıcıları desteklemek için yapılmış olmalıdır.

Kâğır binalarda, duvarları bir arada tutmak ve döşeme sistemi ile bağlamak amacıyla kuşak-

Resim 27. İHA ile çekilen fotoğraflardan elde edilen Kırmızı Mektep kuzey cephe modelinden detay, yapının orta kısmı (22.11.2020, B. Akgün).

lama yapıldığı bilinmektedir. Kırmızı Mektepte kat yükseklikleri ve sayısı dikkate alındığında kuşaklama yapmanın kaçınılmaz olduğu düşünülebilir; ancak söz konusu muhtemel kuşakların cephelerde izine rastlanamadığından, duvar içine gizlendiği tahmin edilmektedir. Cephede tuğla örgü ile yapılan çıkmaların altında, çekme kuvvetlerini karşılamak üzere demir bir lamanın kullanıldığı bozulmuş bir alandan tespit edilebilmiştir. Ancak noktasal bir işlevi olduğu anlaşılan bu eleman sürekli bir kuşaklama sisteminin parçası gibi görünmemektedir. Binadaki kemerlerde çok geniş açıklıklar geçilmediği için gergi kullanılmamıştır. Binanın giriş merdivenleri altında asimetrik bir tuğla kemerin (*round rampant arch*) farklı seviyeleri birleştirdiği görülür (*Resim 26*).

Sonuç ve Değerlendirme

Kırmızı Mektep, sadece bir anıt olarak değil, Rum cemaatinin 1484'ten beri devam eden bir eğitim kurumu olarak da soyut ve sembolik anlamlarda değerler taşımaktadır. Haliç silüetindeki yeri ve önemi, yapım teknikleri, malzemesi, mimarisi ve mekân biçimlenişi, yapımında kullanılan üsluplar gibi pek çok nedenle özel bir kültür varlığı ve köklü bir eğitim kurumu olarak en iyi biçimde korunmaya ihtiyacı vardır. İstanbul'daki diğer birçok anıtın aksine, ilk işlevini sürdürebilmiş olması da yapının bir kültürel varlık olarak özgün değerlerinin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu işlevsel süreklilik sayesinde, içinde barındırdığı özgün ahşap dolaplar ve diğer teçhizat da korunabilmiştir ve bu ince yapı detayları da kültürel ve tarihi değerler barındırır. Kırmızı Mektep rölevesinin ilk defa hazırlanıp sunulduğu bu çalışmayla, yapının mimari özellikleri ve yapım tekniği ile ilgili daha fazla bilgi edinilebilmiştir. Bu belgelemeyle, yapıda batı etkili yapım teknikleri ile birlikte kâgir ve metal malzeme kullanımı tespit edilmiştir. Bu biçimde ithal inşaat malzemeleriyle yerli üretim malzemelerin birlikte görülmesi yapının teknik ve belge değerlerini yansıtan önemli unsurlardır.

10.11.1973 tarihinde tescillenmiş olan yapının genel olarak yüksek düzeyde bütünlük ve özgünlük gösterdiği ancak zaman içinde bakım-sızlık veya bazı müdahaleler sonucunda, yazıtlar ve pencereleri gibi bazı özgün unsurlarının zarar gördüğü tespit edilmiştir. Hava şartları ile zamanla oluşan malzeme yıpranma ve bozulmaları neticesinde özellikle dış cephede, üst kotlar-

da oluşan hasar ve deformasyonlara uygulanacak doğru müdahaleler, yapının özgünlüğünün ve bütünlüğünün korunmasına katkı sağlayacaktır.

Kırmızı Mektep kadar özellikli bir anıtın düzenli bir bakım-onarım programı ile sürekli denetim altında olması, olası doğal afet risklerine karşı anıtta hazırlık yapılması gerekir. Bu durumda okulun bağlı olduğu vakfa uygun bir fon yaratmak, bürokratik engelleri aşmak vb. konularda büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği fonlarından destek almanın mümkün olabileceği düşünülebilir. Koruma-onarım çalışmalarının tüm süreçlerinde ICOMOS'un (taşıyıcı sistem, özgünlük, ahşap, doğal afetlere karşı risk yönetimi vb.) tüzükleri⁹ ve diğer doktrinal metinlerinde önerilen ilkelere uyulması bu önemli anıtın gelecek nesillere özgün değerleri ile aktarılmasını sağlamak adına önemle dikkate alınmalıdır.

Mine Esmer, Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü

Ömer Dabanlı, Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Ruba Kasmı, Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Lana Kudumovic, Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Aynur Çiftçi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

E. Selcen Cesur, Mimar, İstanbul Valiliği

Teşekkür:

2020-2021 Akademik Yılı Güz Döneminde, FSMVÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Restorasyon ve Koruma Yüksek Lisans Programında yer alan Koruma Projesi I dersi kapsamında "Kırmızı Mektep" olarak bilinen Özel Fener Rum Ortaokulu ve Lisesinin binası belgelenmiştir. Öncelikle bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için izin veren okul müdürü Dimitri Zotos'a ve okulun bakımından sorumlu vakfın yöneticilerine teşekkür ederiz.

İkinci teşekkür ise bu çok detaylı yapıyı, salgın günlerinde büyük bir özveri ile çalışan ve belgeleyen mimarlık lisans mezunu öğrencilerimiz (yersel lazer taramayı da üstlenen) Serkan Akın, Ayberk Soyyiğit, Ayşegül Açar, Bayram Akkoyun, İmen Ben Saber, Mesut Yılmaz, M. Tahir Sönmez, Sidre Dilara Ersoy, Rumeysa Yıldıztaş, Talha Mertel ve (çatı üzerinde İHA ile uçarak belgelemeye katkıda bulunan) Burak Akgün hak etmektedir.

Çalışma Doç. Dr. Mine Esmer'in koordinatörlüğünde, Dr. Öğr. Üyesi Ömer Dabanlı, Dr. Öğr. Üyesi Ruba Kasmı ve Dr. Öğr. Üyesi Lana Kudumovic ile misafir öğretim üyeleri Doç. Dr. Aynur Çiftçi (YTÜ) ve Öğr. Gör. Dr. Selcen Cesur (İstanbul Valiliği) tarafından yürütülmüştür.

Notlar:

1. Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinopoleos
2. Bizans mimarisinin yeniden canlandırılması daha belirgin anlamda 19. yüzyılın ikinci yarısında etkin olan bir akım olmuştur. En sık dini, kurumsal ve kamusal binalarda görü-

len, Bizans yapım teknikleri ve üslubu ile ilişkili bu akım, özellikle Konstantinopolis etkisinde gelişmiştir (Bullen, 2003:9).

3. Okul Müdürü Dimitri Zotos'tan alınan bilgiye göre $\alpha=1000$, $\omega=800$, $\pi=80^\circ$ e karşılık gelmektedir.

4. 1057 numaralı, 28 Mayıs 1927 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebani-i Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Medhiyelerin Kaldırılması Hakkındaki Kanun" ile kapatılmıştır.

5. Prekast mimari öğeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yöney ve Ersen, 2009.

6. Tual (keten bezi) malzemenin 19. yüzyılda İstanbul'da kullanımı hakkında bilgi için bkz. Acar, 2015:253-256.

7. Karo mozaiklerin üretim yerleri, üretim teknik ve diğer sanatsal özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gezgin, 2007; Orhon, 2011; Uçar, 2015.

8. Yapının döşemelerinde ve yer yer cephe bezemelerinde de görülen seramiklerin ithal olabileceği izlenimi edinilmiştir. Seramiklerde kırık vb. bozulma olmadığından arkalarındaki olası üreticilere ait işaret, damga vb. bilgilere ulaşılamaştır. Ancak 19. yüzyılda Avrupa'dan yine İstanbul'a seramik, karo mozaik, doğal taş vb. kaplama malzemelerinin yoğun olarak ithal edildiği bilinmektedir (Çiftçi, 2012). Avrupa'da 1840-1940 yılları arasında İngiltere, Almanya, Belçika, Fransa ve Hollanda'da endüstriyel karo üretimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kamermans ve van Lemmen, 2004.

9. Nara Özgünlük Belgesi (1994): http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf (Erişim tarihi: 08.05.2021)

Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003): http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf (Erişim tarihi: 08.05.2021)

Kültürel Mirasın Doğal Afet Risklerine Karşı Korunmasının Yönetimi için Lima Deklarasyonu (2010): http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0621998001587380717.pdf (Erişim tarihi: 08.05.2021)

Ahşap mimari mirasın korunması için ilkeler (2017): http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf (Erişim tarihi: 08.05.2021)

Kaynakça:

- Acar, D. (2015) "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'da Ahşap Yapım Sistemlerinin Değişimi: Gelenekselin Rasyonelleştirilmesi", İTÜ, FBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bozis, S. (1994) "Fener Rum Erkek Lisesi", *DBİA*, s.283.
- Çiftçi, A. (2012) "The Imported Tiles and Architectural Ceramics Used in 19-20th Century İstanbul's Buildings", *SAHC 2012: Structural Analysis of Historical Constructions, Centennial Hall*, Wrocław, Poland, 15th-17th October 2012, V.2, s.1060-1070.
- Ekşertzoğlu, H. (1999) *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gezgin, T. (2007) "Bir Döşeme Süslemesi Olarak İstanbul Apartman Karoları", İTÜ, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kamermans, J.; van Lemmen, H. (ed.) (2004) *Industrial Tiles 1840-1940, Tiles and Architectural Ceramic Society*, Amsterdam.
- Massavetas, A. (2013) *Diadromes sto Fanari, ton Mpallata kai tis Blahernes*, İstos Yayın:11, İstanbul.
- Millas, H. (1999) *Tunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Orhon, A.V. (2011) "Sanat ve Zanaatın Buluştuğu Bir Yapı Malzemesi: Karosiman", *Ege Mimarlık*, Sayı: 78, s.38-41.
- Sözbir, C. (2011) "İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi", İTÜ, FEB, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şarlak, A. E. (2004) "An Overview Of External And Internal Ornamental Elements In the Greek Orthodox Churches", *Antiquity and Modernity, A Celebration of European History and Heritage in the Olympic Year 2004*, s.243-259.
- Şarlak, A. E. (2010) "İstanbul Silüetinde Özgün Bir Yapı: Fener Rum Erkek Lisesi (Megale Tou Genous Shole)", *Sanat Tarihi Defterleri 13-14*, Özel Sayı, Ege Yayınları, İstanbul, s.201-221.
- Tsilenis, S. (2004) "To Ktirio tis Megalis tou Genous Sholis kai O Dimitrios tou Konstantinos Dimadis", *İ Patriarhiki Megali tou Genous Sholi, İstoria kai Prosfora*, Ed.: Anestidis, A.St., D.Papoutsoglou, P. Stathi, S. Tsilenis, *Praktika tetartis epistimonikis imeridas*, Atina 30 Kasım 2002, Atina, ISSN 1109-6244 & ISBN 960-87522-7-2, s.323-346.
- Uçar, A. (2015) *Karosiman: İzmir Konutlarında Döşeme Karoları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir.
- Yöney B. N., A. Ersen (2009) "19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında İstanbul'da Yapı Dış Cephelelerinde Kullanılan Yapay Taşların Mimari Değerlendirilmesi 1", *Kâğır Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri*, 28-29 Eylül 2009, İstanbul Büyükşehir Belediyesi KUDEB Yayını, İstanbul, s.21-31.

Surveying the Mekteb-i Kebir (The Great School) or the Red School

The Great (Red) School rises majestically on one of the steep slopes of the fifth hill in the Historic Peninsula in Istanbul, creating a distinctive landmark on the southern bank of the Golden Horn. Furthermore, the school plays a vital role in the Greek community as an educational institution with a long tradition dating back to 1454. The continuity of the building's initial function as an educational institution had a key role in retaining the school's authenticity and integrity which is a registered cultural asset since 1973. Nevertheless, the lack of a proper survey until our examination indicated significant risks for the building with regard to its preparedness against risks, and conservation.

This paper presents information based on our architectural survey about the design, dimensions, architectural elements, materials, and structure of the building. Additionally, the paper introduces the knowledge such as the use of Western-influenced techniques with imported and local building materials during its construction which adds to school's value as a cultural asset. In highlighting the significance and values of the building, the paper hopes to raise awareness about the school's constant maintenance and repair.